

**Гордійчук Ольга**

*кандидат філософських наук, доцент*

*Державний університет «Житомирська політехніка»*

<https://orcid.org/0000-0003-4606-9188>

## Процеси розбудови громадянського суспільства в Україні під час війни: роль релігійних організацій

**Анотація.** У статті досліджено діяльність релігійних організацій як репрезентантів інституту громадянського суспільства, що в межах своїх конституційних повноважень впливають на формування релігійної політики, протікання релігійних процесів, а також і на суспільно-політичне життя в Україні. Обґрунтовано, що релігійні організації відіграють важливу роль у підтримці суспільства під час війни через здійснення духовної діяльності для забезпечення духовно-релігійних потреб місцевих громад, військових та їх родин, переселенців, усіх тих, хто постраждав від наслідків воєнних дій; надають соціальну й гуманітарну допомогу; займаються громадською діяльністю, взаємодіють і співпрацюють з державними структурами, привертають увагу до важливих суспільних питань, сприяють діяльності владних структур у розв'язанні актуальних проблем суспільно-політичного та релігійно-церковного життя, лобіюють необхідні закони й ініціативи; поширюють інформацію про війну серед міжнародних релігійних спільнот, беруть участь у міжконфесійних діалогах з метою консолідації релігійних спільнот для підтримки миру тощо.

Під час Революції Гідності священники різних конфесій проявили активну громадянську позицію через волонтерське служіння на Майдані Незалежності, різнобічну допомогу мітингувальникам. У наступні роки активність релігійної спільноти зростала, пошук ефективних форм і методів пасторської опіки для особового складу Збройних сил України, Національної гвардії України та інших військових структур призвів до запровадження в них служби військового духовенства (капеланства) для здійснення релігійних обрядів та практик, надання духовної й медичної допомоги, консультування командирів з питань релігії, релігійної ситуації, звичаїв населення в районах виконання завдань, встановлення зв'язків з громадськими та релігійними організаціями.

**Ключові слова:** громадянське суспільство; політичні традиції; релігійні організації; військове капеланство.

**Актуальність теми.** За три десятиліття незалежності України громадянське суспільство пройшло значний шлях розвитку, зміцнилося, ставши важливим гравцем суспільно-політичних процесів, сформувало потужний волонтерський рух.

Різноманітні осередки громадянського суспільства впливають на внутрішню та зовнішню політику України, відстоюючи свої права й інтереси, блокуючи загрози повернення до авторитарних режимів, характерних для пострадянських країн. Масові протести 2004–2005 рр. (Помаранчева революція), 2013–2014 рр. (Революція Гідності), з 2014 р. – військова агресія РФ проти України, анексія Криму та східних територій України, а з 24 лютого 2022 р. – повномасштабна війна активізували українців як в межах України, так і в діаспорі для самоорганізації та реалізації величезної кількості важливих для підтримки суспільства та збереження державності ініціатив, створення масштабної волонтерської мережі, що значно розширило роль громадянського суспільства в забезпеченні безпеки країни [2; 6]. Активізувалася й діяльність релігійних спільнот.

У поліконфесійному українському суспільстві з високим рівнем релігійності населення можливості державної системи ефективно функціонувати реалізуються за умови активної взаємодії і співпраці органів влади з інституціями громадянського суспільства, до яких належать релігійні організації та міжконфесійні об'єднання. У мирний час вони допомагають державним інституціям виконувати функції управління шляхом привертання уваги суспільства до наявних проблем, пропонують власні рішення та ініціативи. У воєнний час напрями діяльності церковних конфесій у соціально-політичному та державно-політичному житті країни значно розширилися.

**Метою** статті є аналіз діяльності релігійних організацій в Україні, їхньої ролі в період суспільних викликів та потрясінь, в умовах війни з РФ як репрезентантів інституту громадянського суспільства, які в межах своїх конституційних повноважень впливають не лише на релігійну сферу, а й на низку складових суспільно-політичного життя держави.

**Методологія** дослідження складається з таких методів, як: системний та структурно-функціональний аналіз, синтез, порівняння, узагальнення тощо.

**Викладення основного матеріалу.** Громадянське суспільство є фундаментально важливим складником демократичної держави, оскільки його представники беруть активну участь у суспільно-політичних процесах, впливають на життєдіяльність суспільства як на місцевому, так і на загальнодержавному рівнях, консолідується з метою захисту своїх прав, інтересів, досягнення певних цілей, створюючи неурядові громадські організації (НГО), благодійні й релігійні організації, професійні асоціації та фонди, спілки, установи, спільноти в соціальних мережах, волонтерські рухи тощо.

Представниками громадянського суспільства є громадяни з високим рівнем правосвідомості, освіченості, відповідальності, політично активні, які знають свої права та обов'язки, відстоюють їх у взаємодії з державними інститутами [7, с. 14]. Його ще називають «третім сектором» («third civil sector»), щоб відокремити від державного («public sector»: влада та її гілки) й приватного сектору («private sector»: бізнес, підприємства, корпорації тощо). Цілі й напрями активності представників громадянського суспільства різноманітні. Насамперед це забезпечення громадянських свобод і контроль за владою. За останні десятиліття сфери діяльності суттєво розширилися: добровільні рятувальні команди, ветеранські об'єднання, релігійна, медична допомога тощо. У глобальному масштабі організації громадянського суспільства допомагають постраждалим від природних чи техногенних катастроф, у складних життєвих обставинах тощо за невелику плату або безкоштовно. Також представники громадянського суспільства займаються адвокацією й пропонують альтернативну політику для уряду, приватного сектору, інших установ. Вони надають послуги, захищають права особи, працюють над підтримкою чи зміною соціальних норм поведінки [3].

Громадянське суспільство характеризується розвиненими економічними, політичними, духовними та іншими зв'язками, воно взаємодіє з державою та функціонує на засадах демократії й права [25, с. 646–647], є єднаючою ланкою між державою та суспільством, медіатором, помічником на волонтерських засадах. Воно самостійно організовує добровільні об'єднання у формі релігійних, політичних і соціальних рухів, інституціоналізується за допомогою законів, прав, свобод членів суспільства [23, с. 37].

Представники громадянського суспільства створюють культурний капітал, формують довіру та спільні цінності, які впливають на політичний сектор і допомагають утримувати суспільство разом. Термінологія громадянського суспільства має в собі низку етичних та політичних прагнень, імплікацій, його діяльність є необхідним складником демократії [1].

До початку військової агресії РФ основними напрямками діяльності українського громадянського суспільства були: відстоювання інтересів, прав та свобод українського суспільства у взаємодії з владою; підтримка реформ; сприяння політичним змінам та вдосконаленням; участь у реалізації антикорупційної політики зміцнення демократичних механізмів на місцевому рівні; благодійна діяльність у різних сферах, зокрема в культурному (охорона культурної спадщини) й соціальному секторах (підтримка вразливих груп населення); сприяння соціальній єдності, зміцнення стійкості суспільства, формування поваги до різноманіття (за національними, гендерними, культурними та іншими ознаками); створення безбар'єрного простору для всіх категорій населення, забезпечення рівних можливостей тощо [21, с. 6].

З 2014 р. і з особливою активізацією з лютого 2022 р. основною сферою діяльності представників громадянського суспільства стала підтримка військових, ветеранів, переселенців, усіх тих, хто постраждав від війни; фіксація воєнних злочинів, допомога у захисті прав людей на окупованих територіях тощо.

У цьому дослідженні у фокусі нашої уваги діяльність українських релігійних організацій, а саме їхні дипломатичні ініціативи й співпраця з державою, допомога й підтримка військових структур через запровадження військового капеланства.

За роки незалежності на основі законодавчо закріпленого права на свободу совісті та віросповідання та принципу релігійного плюралізму в Україні сформувалося конфесійно багатоманітне релігійне середовище у складі релігійних організацій та міжконфесійних інституцій, що відіграють важливу роль у розбудові України, адже сприяють розв'язанню важливих суспільних проблем. Їхнє існування є переконливим свідченням зміцнення позицій церкви, зростання соціальної ролі релігії, активності релігійних організацій в українському суспільстві.

Під час подій Майдану 2013–2014 рр. церква стала на бік мітингувальників – учасників масових акцій громадянського спротиву, засудила застосування сили проти мирного Майдану. Монастирі й храми Києва

надавали притулок і допомогу учасникам протестів. Під час силових дій священнослужителі ставали між сторонами конфлікту, закликаючи службовців силових структур не виконувати злочинні накази влади та не застосовувати зброю проти цивільних. Церква під час подій Майдану виявила себе як потужний інститут громадянського суспільства, здатний захищати інтереси громадян від свавілля й зловживань владними повноваженнями.

Під час окупації українських територій, анексії Криму російськими військами релігійні організації стали на захист миру, територіальної цілісності й суверенітету України. Ще більшою мірою активізували свою діяльність в умовах війни.

Значною допомогою державним органам у розбудові релігійно-церковного життя, захисті інтересів віруючих різних конфесій є діяльність міжконфесійних об'єднань, найактивнішим із яких є Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій (далі ВРЦіРО). Ініціатором її створення є Президент України Л.Кучма. Сьогодні до її складу входять 19 членів, серед яких лідери православних церков, греко-католиків та римо-католиків, протестантських церков, ісламу та іудаїзму [13, с. 187]. Метою є об'єднання зусиль церков, релігійних організацій різних конфесій у налагодженні міжцерковного діалогу в Україні та за її межами, участь у розробці проєктів законодавчих та інших нормативних актів з питань державно-церковних відносин, ведення колективної благодійної діяльності [16].

Важливим напрямом діяльності ВРЦіРО є розгортання міжцерковного діалогу з метою досягнення міжконфесійного порозуміння й примирення. Завдяки спільним зусиллям Ради та української влади було значно знижено рівень міжцерковного протистояння.

З часу свого створення ВРЦіРО висловлює колективну думку релігійного співтовариства України з актуальних суспільно-політичних питань, доносить її до керівництва держави, працює для єдності України, засуджує спроби її розколу на релігійному, національному чи регіональному ґрунті, вказує на проблеми українського суспільства, серед яких бідність, корупція, певною мірою духовна криза, правовий нігілізм, несправедливе судочинство тощо [11].

ВРЦіРО приділяє значну увагу участі у законотворчій діяльності, розробці та публічному обговоренні проєктів законодавчих актів з важливих для держави і суспільства питань, особливо тих, що стосуються релігійно-церковного життя. Наприклад, у липні 2015 р. вона оприлюднила власний проєкт змін до Конституції України, спрямований на забезпечення права на свободу совісті та віросповідання, формування партнерських відносин між державою та церквою, захист та утвердження традиційних духовно-моральних засад, сімейних цінностей в українському суспільстві. Рада церков заявила також про готовність її представників брати участь у роботі Конституційної Асамблеї [18].

За роки свого існування ВРЦіРО перетворилася в одну з найбільших і найвпливовіших інституцій громадянського суспільства в Україні, без участі якої нині не вирішується жодне із важливих питань державно-церковних відносин.

З початку повномасштабного вторгнення рф в Україну ВРЦіРО закликає українців виконувати розпорядження української державної та військової влади, висловлює рішучу підтримку ЗСУ та всім, хто стає на захист України від агресора [12]. У квітні 2022 р. ВРЦіРО ухвалила заяву щодо фактів геноциду українського народу, вчиненого російськими військами у Київській області, взяла участь в обговоренні законодавчих пропозицій, спрямованих на заборону діяльності Української православної церкви Московського патріархату (УПЦ МП), яка є співучасницею злочинів російських загарбників проти людяності, що відкрито заявляє про необхідність знищення української державності, культури, ідентичності та самих українців. У заяві ВРЦіРО наголошено, що головна загроза для релігійної свободи в Україні – це російська агресія, внаслідок якої окупанти вбили десятки священнослужителів, зруйнували сотні храмів [10].

Особливістю ВРЦіРО є закріплена в Положенні вимога одностайного консолідованого прийняття усіх рішень, що засвідчує спільну позицію усіх членів Ради. Однак такий підхід значно ускладнює вступ до Ради нових релігійних об'єднань, тому було створено низку альтернативних міжконфесійних об'єднань з близькими цілями і завданнями, серед них:

- Українська міжцерковна рада (УМР). Діє з травня 2003 р., до її складу входить 21 релігійне об'єднання, переважно із протестантських організацій. Основні завдання: сприяння процесам державотворення в Україні, розробка законодавчих ініціатив з питань вдосконалення державно-церковних відносин, соціального захисту, благодійництва; розвиток міжконфесійного діалогу; координація діяльності церков, релігійних об'єднань, місій; популяризація й зміцнення християнських цінностей в українському суспільстві; духовна й культурно-просвітницька діяльність; захист та відстоювання інтересів християнських релігійних організацій [19];

- Нарада представників християнських церков України. Була створена у грудні 2003 р., до її складу ввійшли представники 9 християнських течій, серед яких православні, римо-католики, греко-католики,

баптисти, п'ятидесятники, євангелісти, лютерани. Основні завдання: поширення в Україні засад християнства та релігійної свободи, сприяння налагодженню й поглибленню міжконфесійного діалогу, боротьба із бездуховністю, аморальністю та іншими негативними суспільними явищами, узгодження позицій Церков у царині державно-конфесійних відносин [14];

- Рада євангельських протестантських церков України (РСПЦУ). Створена у квітні 2006 р., до її складу увійшло 12 об'єднань, серед яких баптисти, адвентисти, п'ятидесятники, лютерани. Напрями діяльності полягають в об'єднанні зусиль євангельських протестантських церков для захисту принципів свободи совісті і віросповідання, рівності релігійних організацій у своїх правах, утвердженні в українському суспільстві християнських цінностей і моралі; встановленні партнерських відносин з державою та органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями [8];

- Рада представників Духовних управлінь і центрів мусульман України. Створена у квітні 2009 р. при Державному комітеті України у справах національностей і релігій, пізніше була перейменована на «Всеукраїнську раду Духовних управлінь і центрів мусульман – Раду муфтіїв України», реорганізована у 2011 р. в самостійне об'єднання. На відміну від інших Рад, вона є моноконфесійним утворенням. Серед основних завдань: представництво інтересів віруючих мусульман, сприяння забезпеченню їхнього права на свободу совісті та віросповідання, вироблення пропозицій до владних структур з питань вдосконалення державно-церковних відносин та релігійно-церковного життя в Україні;

- Всеукраїнська рада релігійних об'єднань (ВРРО). Заснована у січні 2017 р. Духовним управлінням мусульман України «Умма», Апостольською православною церквою в Україні, Національними Духовними Зборами Бахаї України, Об'єднанням Синів і Дочок України РУНВіри, Релігійним об'єднанням громад прогресивного іудаїзму України, Центром громад свідомості Крішні. Своєю метою Рада задекларувала об'єднання зусиль незадіяних у міжконфесійному русі релігійних спільнот у духовному розвитку України; розбудові міжконфесійних відносин на засадах діалогу й толерантності; участі у розробці проектів законодавчих актів із питань державно-церковних відносин та релігійно-церковного життя; здійсненні колективних благодійних заходів; захисті релігійних свобод в Україні тощо. Рада є платформою для широкого залучення релігійних об'єднань, громад до участі у громадсько-політичному житті країни;

- Українська міжконфесійна християнська місія «Духовна та благодійна опіка в місцях позбавлення волі». Діє з 2001 р. в Україні як спеціалізоване міжконфесійне утворення, об'єднуючи 11 християнських релігійних організацій, є частиною міжнародної Асоціації тюремного служіння, що функціонує у 100 країнах світу. Особливість цієї організації в тому, що до неї входять не особи, а церкви, які проводять релігійне служіння в установах позбавлення волі. Місія тісно співпрацює з Державною пенітенціарною службою України, здійснює капеланське служіння, забезпечує душпастирську опіку засуджених, сприяє формуванню християнських цінностей у персоналу служби [22].

Усі ці міжконфесійні ради єднає відстоювання інтересів не конкретних конфесій, а реалізація діалогу й співпраця у площині важливих проблем суспільно-політичного та релігійно-церковного життя України.

З початком бойових дій на Сході України значно збільшилася кількість військових, які потребували духовно-релігійної підтримки. Це вимагало розширення та вдосконалення військово-релігійних відносин, пошуку ефективних форм і методів пасторської опіки для військових, зокрема особового складу Збройних сил України (ЗСУ), Національної гвардії України (НГУ) та інших військових формувань. До повномасштабного вторгнення РФ військово-релігійні відносини розвивалися в межах попередньо встановлених традицій міжособистісної комунікації, спрямованої на розвиток духовних цінностей. Це проявлялося у проведенні спільних науково-практичних заходів, результати яких стали основою для подальших кроків офіційного впровадження інституту військового капеланства у військові структури [4, с. 74].

У ЗСУ військове духовенство офіційно запроваджено у 2016 р. Процес запровадження й укомплектування посад військових священників (капеланів) мав кілька етапів, і у 2017 р. до штатів бойових підрозділів вже було введено 110 посад [5].

До 2014 р. провідною релігійною організацією, яка здійснювала душпастирську опіку військовослужбовців була УПЦ МП. Однак, оскільки вона не визнала РФ державою-агресором і не відмежувалася від позиції московського патріархату [15, с. 73], її діяльність в українських військових структурах потрапила під заборону. Відповідно, посади військових капеланів після перевірки Службою безпеки України стали комплектуватися представниками патріотично орієнтованих релігійних організацій.

У 2021 р. був ухвалений Закон України «Про Службу військового капеланства», який визначив засади й принципи її діяльності у сфері реалізації конституційного права на свободу світогляду та віросповідання військовослужбовців, а також правові й організаційні складові [9].

Згідно з чинним законодавством, військові капелани – це представники духовенства, які в армії підтримують бійців, забезпечуючи їх духовно-релігійні потреби на фронті і в тилу, мотивують, надихають [24], відспівують загиблих, допомагають родинам пережити втрати рідних тощо. Однак робота військового капелана не обмежується здійсненням релігійних обрядів та практик, вона також передбачає створення психологічного клімату, надання медичної допомоги, консультування командирів з питань релігії, релігійної ситуації, звичаїв населення в районах виконання завдань, встановлення зв'язків з громадськими та релігійними організаціями [4, с. 88]. Військовий капелан офіційно прирівнюється до заступника командира полку або батальйону, має персонального помічника, особистого озброєного ад'ютанта.

Зараз у ЗСУ більшу частину капеланів становлять, зокрема, священники ПЦУ, які підпорядковані Синодальному управлінню військового духовенства. Серед капеланів є представники з УГКЦ, Першого українського батальйону військових капеланів, протестантські пастори, а також імами-капелани мусульманських громад [15, с. 82]. Очільник ПЦУ митрополит Епіфаній відвідує прифронтові зони, здійснює служіння архиєрейських літургій, зустрічається з представниками місцевої влади, волонтерами, відвідує поранених захисників і захисниць у шпиталях.

Президент України В.Зеленський неодноразово наголошував на важливості місії капеланів та підкреслював, що вони є такими ж героями, як і військовослужбовці, адже підтримують бійців та допомагають їм зберігати стійкість духу. У річницю повномасштабного воєнного вторгнення він зустрівся з капеланами, які служать у лавах ЗСУ і вручив державні нагороди: орден «За мужність» III ступеня, медалі «За військову службу Україні» та медаль «Захиснику Вітчизни». На цій зустрічі сторони обговорили важливість збільшення чисельності капеланів у війську, питання врегулювання верифікації духовної освіти, необхідної для отримання військових звань і зарахування до війська [17].

**Висновки та перспективи подальших досліджень.** Отже, релігійні організації відіграють важливу роль у підтримці суспільства під час війни: здійснюють насамперед духовну, гуманітарну й медичну підтримку громад, військових, переселенців, усіх тих, хто постраждав від наслідків воєнних дій; надають тимчасове житло й соціальну підтримку (організують притулки в храмах, монастирях, інших релігійних установах); займаються громадсько-політичною діяльністю, як представники громадянського суспільства взаємодіють й співпрацюють з державними структурами, привертають увагу до важливих суспільних питань, сприяють діяльності владних структур у розв'язанні актуальних проблем суспільно-політичного та релігійно-церковного життя в Україні, лобіюють необхідні закони й ініціативи; поширюють правдиву інформацію про війну серед міжнародних релігійних спільнот, беруть участь у міжконфесійних діалогах з метою консолідації релігійних спільнот для підтримки миру тощо.

З початком бойових дій на Сході України зросла потреба військовослужбовців у духовно-релігійній підтримці, що зумовило необхідність удосконалення військово-релігійної співпраці, розширення форматів пасторської опіки та пошуку нових підходів до духовного супроводу особового складу Збройних сил України, Національної гвардії та інших військових формувань. У результаті було здійснено інституціоналізацію військового капеланства у структурах військової оборони.

#### Список використаної літератури:

1. Civil society / Britannica [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.britannica.com/topic/civil-society>.
2. *Hordiichuk O.* The Ideological and Ontological Causes of Russia's War on Ukraine. West versus East, Tyranny versus Democracy / *O.Hordiichuk* // ETHICS IN PROGRESS. – 2023. – Vol. 14 (1). – P. 4–23. DOI: 10.14746/eip.2023.1.1.
3. Civil Society: Definition and Theory / ThoughtCo [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.thoughtco.com/civil-society-definition-and-theory-5272044>.
4. *Sokolovskiy O.* The Experience of Religious Organizations in the Formation and Development of the Chaplaincy Movement in Ukraine / *O.Sokolovskiy, V.Sluyzar, O.Hordiichuk* // Occasional Papers on Religion in Eastern Europe. – 2024. – Vol. 44, Iss. 3. – P. 74–92.
5. Військові капелани запрацюють у всіх бойових частинах вже з 15 травня / Релігійно-інформаційна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://risu.ua/viyskovi-kapelani-zapracyuyut-u-vsih-boyoivih-chastinah-vzhe-z-15-travnua\\_n844](https://risu.ua/viyskovi-kapelani-zapracyuyut-u-vsih-boyoivih-chastinah-vzhe-z-15-travnua_n844).
6. *Гордійчук О.* Еволюція політичних традицій та ментальності українського суспільства. / *О.Гордійчук* // Society and Security. – 2024. – № 2–3 (3). – С. 28–35. DOI: 10.26642/sas-2024-2-3(3)-28-35.
7. *Гордійчук О.* Роль громадянського суспільства у захисті національної безпеки України / *О.Гордійчук, Ю.Грищенко* // Соціально-гуманітарні студії: інновації, виклики та перспективи: матеріали I Міжнародної наукової конференції, м. Житомир, 27–28 квітня 2023 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/32.pdf>
8. Декларація про утворення Ради Євангельських Протестантських Церков України / РЄПЦУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://repcu.org/2011/11/04/391/#more-391>.

9. Про Службу військового капеланства : Закон України від 30.11.2021 р. № 1915-IX, редакція від 04.05.2024, підстава – 3621-IX [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text>.
10. Заява членів Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій / ВРЦіРО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://surl.li/zstlxu>.
11. Звернення Всеукраїнської ради церков і релігійних організацій з нагоди 20-річчя відновлення державної незалежності України / ВРЦіРО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vrciro.org.ua/ua/statements/160-zvernennya-z-nagody-20-richchya-vidnovlennya-derzhavnoi-nezalezhnosti-ukrayiny>.
12. Звернення Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій у зв'язку з військовою агресією Росії проти України / ВРЦіРО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://surl.li/ujmjzz>.
13. *Калашиник П.* Всеукраїнська рада церков і релігійних організацій, її місце і роль в розвитку державно-церковних відносин. Актуальні проблеми державно-церковних відносин в Україні // *П.Калашиник*. – К., 2001. – С. 187–194.
14. Нарада представників християнських церков України / РІСУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://risu.org.ua/ua/index/reference/major\\_religions/~НарадаПХЦУ/33310](https://risu.org.ua/ua/index/reference/major_religions/~НарадаПХЦУ/33310).
15. Особливості релігійного і церковно-релігійного самовизначення громадян України: тенденції 2000–2020 рр. : інформаційні матеріали Круглого столу «Релігія і влада в Україні: проблеми взаємовідносин». – Київ, 2020. – 110 с.
16. Положення про Всеукраїнську раду церков і релігійних організацій / ВРЦіРО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vrciro.org.ua/ua/documents/13-polozhennya-pro-radu>.
17. Президент Володимир Зеленський зустрівся з капеланами, які служать у лавах Збройних Сил України / Укрінформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://surl.li/oohhpt>.
18. Пропозиції Всеукраїнської Ради Церков і релігійних організацій щодо змін до Конституції України / ВРЦіРО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://surl.li/sbqnoj>.
19. Про УМР / УМР [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://umrada.org/aboutus/>.
20. Рада Церков закликає визнати факт геноциду Українського народу російською армією / ВРЦіРО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://surl.li/mjuncce>.
21. Стан розвитку громадянського суспільства в Україні: шлях протягом 30-ти років та ключові аспекти 2021 року: аналіт. доп. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [https://miss.gov.ua/sites/default/files/2021-12/block\\_grom\\_susp.pdf](https://miss.gov.ua/sites/default/files/2021-12/block_grom_susp.pdf).
22. Українська міжконфесійна християнська місія «Духовна та благодійна опіка в місцях позбавлення волі» оприлюднила спільну декларацію / Інформаційний ресурс Української Греко-католицької Церкви [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://surl.li/mbirei>.
23. *Ханстантинов В.* Політичні інститути і процеси: курс лекцій / *В.Ханстантинов*. – Миколаїв : МНАУ, 2017. – 144 с.
24. Бути поруч з воїнами. Хто такі військові капелани та яка у них місія / Суспільне Львів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://surl.li/mwexfu>.
25. *Шемшученко Ю.* Громадянське суспільство / *Ю.Шемшученко* // Юридична енциклопедія. – К., 1998. – Т. 1. – С. 646–647.

#### References:

1. Britannica, «Civil society», [Online], available at: <https://www.britannica.com/topic/civil-society>
2. Hordiichuk, O. (2023), «The Ideological and Ontological Causes of Russia's War on Ukraine. West versus East, Tyranny versus Democracy», *ETHICS IN PROGRESS*, Vol. 14 (1), pp. 4–23, DOI: 10.14746/eip.2023.1.1.
3. ThoughtCo, «Civil Society: Definition and Theory», [Online], available at: <https://www.thoughtco.com/civil-society-definition-and-theory-5272044>
4. Sokolovskiy, O., Sluysar, V. and Hordiichuk, O. (2024), «The Experience of Religious Organizations in the Formation and Development of the Chaplaincy Movement in Ukraine», *Ocasional Papers on Religion in Eastern Europe*, Vol. 44, Iss. 3, pp. 74–92.
5. «Viys'kovi kapelany zapratsyuyut' u vsikh boyovykh chastynakh vzhe z 15 travnya», *Relihiyno-informatsiyna sluzhba Ukrayiny*, [Online], available at: [https://risu.ua/viyskovi-kapelani-zapratsyuyut-u-vsih-boyovih-chastinah-vzhe-z-15-travnya\\_n844](https://risu.ua/viyskovi-kapelani-zapratsyuyut-u-vsih-boyovih-chastinah-vzhe-z-15-travnya_n844)
6. Hordiichuk, O. (2024), «Evolutsiya politychnykh tradytsiy ta mental'nosti ukrayins'koho suspil'stva», *Society and Security*, No. 2–3 (3), pp. 28–35, DOI: 10.26642/sas-2024-2-3(3)-28-35.
7. Hordiichuk, O. and Hrytsenko, YU. (2023), «Rol' hromadyans'koho suspil'stva u zakhysti natsional'noyi bezpeky Ukrayiny», *Sotsial'no-humanitarni studiyi: innovatsiyi, vyklyky ta perspektyvy: materialy I Mizhnarodnoyi naukovoyi konferentsiyi, Zhytomyr, 27–28 kvitnya 2023 r.*, [Online], available at: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/06/32.pdf>
8. «Deklaratsiya pro utvorennya Rady Yevanhel's'kykh Protestant-s'kykh Tserkov Ukrayiny», *RYEPTSU*, [Online], available at: <http://repcu.org/2011/11/04/391/#more-391>
9. Verkhovna Rada Ukrayiny (2021), *Pro Sluzhbu viys'kovoho kapelanstva*, Zakon Ukrayiny vid 30.11.2021 r. No. 1915-IX, redaktsiia vid 04.05.2024, pidstava – 3621-IX, [Online], available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1915-20#Text>

10. «Zayava chleniv Vseukrayins'koyi Rady Tserkov i relihiynykh orhanizatsiy», *VRTsiRO*, [Online], available at: <https://surl.li/zstlxy>
11. «Zvernennya Vseukrayins'koyi rady tserkov i relihiynykh orhanizatsiy z nahody 20-richchya vidnovlennya derzhavnoyi nezalezhnosti Ukrainy», *VRTsiRO*, [Online], available at: <http://vrciro.org.ua/ua/statements/160-zvernennya-z-nahody-20-richchya-vidnovlennya-derzhavnoyi-nezalezhnosti-ukrainy>
12. «Zvernennya Vseukrayins'koyi Rady Tserkov i relihiynykh orhanizatsiy u zv'yazku z viys'kovoyu ahresiyeyu Rosiyi proty Ukrainy», *VRTsiRO*, [Online], available at: <https://surl.li/ujmjzz>
13. Kalashnyk, P. (2001), «Vseukrayins'ka rada tserkov i relihiynykh orhanizatsiy, yiyi mistse i rol' v rozvytku derzhavno-tserkovnykh vidnosyn», *Aktual'ni problemy derzhavno-tserkovnykh vidnosyn v Ukraini*, pp. 187–194.
14. «Narada predstavnykiv khrystyians'kykh tserkov Ukrainy», *RISU*, [Online], available at: [https://risu.org.ua/ua/index/reference/major\\_religions/~НарадаПХЦУ/33310](https://risu.org.ua/ua/index/reference/major_religions/~НарадаПХЦУ/33310)
15. «Osoblyvosti relihiynoho i tserkovno-relihiynoho samovyznachennya hromadyan Ukrainy: tendentsiyi 2000–2020 rr. (2020)», *Informatsiyini materialy Kruhloho stolu «Relihiya i vlada v Ukraini: problemy vzayemvidnosyn»*, Kyiv, 110 p.
16. «Polozhennya pro Vseukrayins'ku radu tserkov i relihiynykh orhanizatsiy», *VRTsiRO*, [Online], available at: <http://vrciro.org.ua/ua/documents/13-polozhennya-pro-radu>
17. «Prezydent Volodymyr Zelens'kyi zustrivsia z kapelanamy, yaki sluzhat' u lavakh Zbroynykh Syl Ukrainy», *Ukrinform*, [Online], available at: <https://surl.li/oohhpt>
18. «Propozytsiyi Vseukrayins'koyi Rady Tserkov i relihiynykh orhanizatsiy shchodo zmin do Konstytutsiyi Ukrainy», *VRTsiRO*, [Online], available at: <https://surl.li/sbqnoj>
19. «Pro UMR», *UMR*, [Online], available at: <https://umrada.org/aboutus/>
20. «Rada Tserkov zaklykaye vyznaty fakt henotsydu Ukrainy's'koho narodu rosiys'koyu armiyeyu», *VRTsiRO*, [Online], available at: <https://surl.li/mjunc>
21. *Stan rozvytku hromadyans'koho suspil'stva v Ukraini: shlyakh protyhom 30-ty rokiv ta klyuchovi aspekty 2021 roku: analit. dop.*, NISD, Kyiv, 112 p., [Online], available at: [https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-12/block\\_grom\\_susp.pdf](https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-12/block_grom_susp.pdf)
22. «Ukrayins'ka mizhkonfesiynna khrystyians'ka misiya «Dukhovna ta blahodiyna opika v mistyakh pozbavleniya voli» oprylyudnyla spil'nu deklaratsiyu», *Informatsiyyny resurs Ukrainy's'koyi Hreko-katolys'koyi Tserkvy*, [Online], available at: <https://surl.li/mbirei>
23. Khanstantynov, V. (2017), *Politychni instytuty i protsesy: kurs lektsiy*, MNAU, Mykolayiv, 144 p.
24. «Buty poruch z voyinamy. Khto taki viys'kovi kapelany ta yaka u nykh misiya», *Suspil'ne L'viv*, [Online], available at: <https://surl.li/mwexfu>
25. Shemshuchenko, YU. (1998), «Hromadyans'ke suspil'stvo», *Yurydychna entsyklopediya. K.*, 1998. T. 1, pp. 646–647.

---

### Hordiichuk O.

#### Processes of building civil society in Ukraine during the war: the role of religious organizations

**Abstract.** The article examines the activities of religious organizations as representatives of the institution of Ukrainian civil society, according to the limits of their constitutional powers, influence the formation of religious policy, the course of religious processes, and also the socio-political life in Ukraine. The religious organizations play an important role in supporting society during the war through spiritual activities to meet the spiritual and religious needs of local communities, military personnel and their families, IDPs, and all those affected by the consequences of hostilities; provide social and humanitarian assistance; engage in public activities, interact and cooperate with government agencies, draw attention to important public issues, and facilitate the activities of government agencies in addressing pressing socio-political issues is substantiated.

During the Revolution of Dignity, priests of various denominations demonstrated an active civic position through volunteer service on the Independence Square and various assistance to the protesters. In the following years, the activity of the religious community increased, and the search for effective forms and methods of pastoral care for the personnel of the Armed Forces of Ukraine, the National Guard of Ukraine and other military structures led to the introduction of the service of military clergy (chaplaincy) to perform religious rites and practices, provide spiritual and medical care, advise commanders on religion, the religious situation, customs of the population in the areas of mission, establish links with public and religious organizations, etc.

**Keywords:** civil society; political traditions; religious organizations; military chaplaincy.

---

Стаття надійшла до редакції 18.01.2025.